

RAQAMLI MAKONDA YOSHLAR AXLOQIY TARBIYASIGA TA'SIR
ETUVCHI IJTIMOY OMILLAR

Shamsutdinova Nigina Karimovna

Navoiy davlat universiteti, f.f.d (DSc)

@niginakarimovna

+998907317115

O'ktamova Dilfuza O'ktamovna

Navoiy davlat universiteti, tayanch doktoranti

+998914390470

tturobkulov@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19105507>

Annotatsiya: Mazkur maqolada raqamli makon sharoitida yoshlarning axloqiy tarbiyasiga ta'sir etuvchi asosiy ijtimoiy omillar ilmiy manbalar asosida tahlil qilinadi. Xususan, internet va ijtimoiy tarmoqlarning keng tarqalishi, axborot oqimining ortishi, virtual kommunikatsiya shakllarining rivojlanishi yoshlarning qadriyatlarini, xulq-atvori va ijtimoiylashuv jarayoniga qanday ta'sir ko'rsatishi o'rganilgan. Tadqiqotda xalqaro va mahalliy ilmiy manbalarga tayangan holda yoshlarning axloqiy tarbiyasiga ijobiy va salbiy omillar aniqlanadi hamda ularni muvozanatlashtirish yo'llari ko'rsatib beriladi.

Kalit so'zlar: Raqamli makon, yoshlar, axloqiy tarbiya, ijtimoiy omillar, internet, ijtimoiy tarmoqlar, media savodxonlik, kiberxavfsizlik, ijtimoiylashuv

Аннотация: В данной статье на основе научных источников анализируются основные социальные факторы, влияющие на нравственное воспитание молодежи в условиях цифрового пространства. В частности, изучается влияние широкого распространения интернета и социальных сетей, увеличения информационного потока, а также развития форм виртуальной коммуникации на ценности, поведение и процессы социализации молодежи. В исследовании, опираясь на международные и отечественные научные источники, выявляются положительные и отрицательные факторы, влияющие на нравственное воспитание молодежи, а также предлагаются пути их сбалансирования.

Ключевые слова: Цифровое пространство, молодежь, нравственное воспитание, социальные факторы, интернет, социальные сети, медиаграмотность, кибербезопасность, социализация.

Abstract: This article analyzes the main social factors influencing the moral education of youth in the context of the digital environment based on scientific sources. In particular, it examines how the widespread use of the internet and social networks, the increase in information flow, and the development of virtual communication forms affect the values, behavior, and socialization processes of

young people. The study, relying on both international and local scientific sources, identifies positive and negative factors affecting youth moral education and proposes ways to balance them.

Keywords: Digital environment, youth, moral education, social factors, internet, social networks, media literacy, cybersecurity, socialization.

Kirish

XXI asrda raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi jamiyat hayotining barcha jabhalariga, jumladan, yoshlar tarbiyasiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. BMT ma'lumotlariga ko'ra, dunyo aholisining 67 foizdan ortig'i internetdan foydalanadi [1]. Shu bilan birga, yoshlar eng faol foydalanuvchi qatlam hisoblanadi. UNICEF hisobotiga ko'ra, 15–24 yoshdagi yoshlarning 70 foizdan ortig'i onlayn makonda faol [2].

Raqamli makon yoshlarning bilim olish, muloqot qilish va o'zini namoyon etish imkoniyatlarini kengaytirgan bo'lsa-da, ularning axloqiy qarashlari va xulq-atvoriga turli xil ijtimoiy omillar orqali ta'sir ko'rsatmoqda. Ayniqsa, ijtimoiy tarmoqlardagi kontent, virtual muhitdagi kommunikatsiya va global madaniy ta'sirlar yoshlarning qadriyat tizimini shakllantirishda muhim rol o'ynamoqda [3].

Metodologiya

Mazkur tadqiqotda ilmiy tahlil, qiyosiy yondashuv va kontent-tahlil metodlaridan foydalanildi. Asosiy manbalar sifatida UNESCO, UNICEF, ITU kabi xalqaro tashkilotlarning hisobotlari, shuningdek, pedagogika va sotsiologiya sohasidagi ilmiy maqolalar o'rganildi.

Kontent-tahlil orqali ijtimoiy tarmoqlarda keng tarqalgan axborotlarning yoshlar axloqiga ta'siri baholandi. Qiyosiy tahlil yordamida turli davlatlarda olib borilgan tadqiqot natijalari solishtirildi.

Shuningdek, ilmiy adabiyotlarda keltirilgan statistik ma'lumotlar asosida yoshlarning raqamli makondagi xatti-harakatlari va ularning axloqiy qarorlariga ta'sir etuvchi omillar aniqlandi [4].

Natijalar

Tadqiqot natijalariga ko'ra, raqamli makonda yoshlar axloqiy tarbiyasiga ta'sir etuvchi asosiy ijtimoiy omillar quyidagilardan iborat:

Birinchidan, ijtimoiy tarmoqlar ta'siri. "Digital 2023" hisobotiga ko'ra, dunyoda 4,7 milliarddan ortiq ijtimoiy tarmoq foydalanuvchisi mavjud bo'lib, ularning katta qismini yoshlar tashkil etadi [5]. Bu platformalar orqali yoshlar turli axborot va qadriyatlarni qabul qiladi.

ITALY

ITALY

Ikkinchidan, ommaviy axborot vositalari va kontent sifati. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, zo'ravonlik yoki salbiy mazmundagi kontentni muntazam iste'mol qilish yoshlarning xulq-atvoriga salbiy ta'sir ko'rsatadi [6].

Uchinchidan, virtual kommunikatsiya va anonimlik omili. Internetdagi anonimlik yoshlar orasida mas'uliyatsiz xatti-harakatlar, kiberbulling va noto'g'ri ijtimoiy xulq shakllanishiga olib kelishi mumkin [7].

To'rtinchidan, global madaniyat va qadriyatlar almashinuvi. Raqamli makon orqali turli madaniyatlar aralashuvi yoshlarning milliy va axloqiy qadriyatlariga ta'sir etmoqda [8]

Tahlil va muhokama

Raqamli makon zamonaviy yoshlar hayotining ajralmas qismiga aylangan bo'lib, ularning axloqiy tarbiyasi va ijtimoiylashuv jarayoniga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatmoqda. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, internet va raqamli texnologiyalar yoshlarning bilim olish imkoniyatlarini kengaytirish bilan bir qatorda, ularning qadriyatlar tizimi, ijtimoiy xulqi va axloqiy qarorlariga ham bevosita ta'sir qiladi [3]. Shu sababli mazkur jarayonni chuqur tahlil qilish va uning ijobiy hamda salbiy jihatlarini aniqlash muhim ilmiy vazifa hisoblanadi.

Avvalo, raqamli makonning ijobiy jihatlari tahlil qilinadigan bo'lsa, u yoshlarning intellektual rivojlanishi va axloqiy ongini kengaytirishda muhim vosita sifatida namoyon bo'ladi. UNESCO ma'lumotlariga ko'ra, raqamli texnologiyalarni ta'lim jarayoniga integratsiya qilish o'quvchilarning o'zlashtirish darajasini sezilarli oshiradi va ularning mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi [9]. Bu esa yoshlarning ongli ravishda axloqiy qaror qabul qilish qobiliyatini mustahkamlaydi. Ayniqsa, ochiq ta'lim resurslari, onlayn kurslar va ilmiy platformalar orqali yoshlar global bilimlar bazasiga erkin kirish imkoniga ega bo'lib, bu ularning dunyoqarashini kengaytiradi.

Shu bilan birga, raqamli makon yoshlarning ijtimoiy faolligini oshirishda ham muhim rol o'ynaydi. Ijtimoiy tarmoqlar orqali yoshlar turli ijtimoiy loyihalarda ishtirok etish, muhim ijtimoiy masalalar yuzasidan o'z fikrini bildirish va jamoatchilik bilan muloqot qilish imkoniga ega bo'ladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, raqamli platformalarda faol bo'lgan yoshlar ijtimoiy mas'uliyat hissini ko'proq his qiladi va fuqarolik pozitsiyasini faol namoyon etadi [4]. Bu esa ularning axloqiy tarbiyasiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Biroq, raqamli makonning salbiy jihatlari ham mavjud bo'lib, ular yoshlar axloqiy rivojlanishiga jiddiy xavf tug'diradi. Xususan, nazoratsiz va maqsadsiz internetdan foydalanish yoshlarning xulq-atvorida salbiy o'zgarishlarga olib kelishi mumkin. Ijtimoiy tarmoqlarda tarqalgan noto'g'ri qadriyatlar, sun'iy ideal

ITALY

ITALY

obrazlar va stereotiplar yoshlarning o'z-o'zini baholashiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Twenge tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda ijtimoiy tarmoqlardan haddan tashqari foydalanish yoshlar orasida depressiya va o'ziga ishonchsizlik darajasining oshishiga olib kelishi aniqlangan [10]. Bu esa bevosita axloqiy qarorlar va xulq-atvorga ta'sir qiladi.

Yana bir muhim omil – bu raqamli makondagi kontent sifati va uning yoshlar ongiga ta'siri hisoblanadi. Anderson va Bushman tadqiqotlariga ko'ra, zo'ravonlik elementlarini o'z ichiga olgan media kontentni muntazam iste'mol qilish yoshlarning agressiv xulq-atvorini kuchaytiradi [6]. Bu esa jamiyatda ijtimoiy muammolarning ortishiga sabab bo'lishi mumkin. Shu nuqtai nazardan, kontentni nazorat qilish va yoshlar uchun xavfsiz axborot muhitini yaratish muhim ahamiyatga ega.

Kiberbulling muammosi ham zamonaviy raqamli makonning eng dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. UNICEF ma'lumotlariga ko'ra, har uchinchi yosh internetda kiberbullingga duch keladi [2]. Bu holat yoshlarning psixologik holatiga salbiy ta'sir ko'rsatib, ularning ijtimoiylashuv jarayonini murakkablashtiradi. Kiberbulling natijasida yoshlar o'ziga bo'lgan ishonchini yo'qotishi, jamiyatdan ajralib qolishi va hatto og'ir psixologik muammolarga duch kelishi mumkin. Bu esa axloqiy qarorlar qabul qilish jarayoniga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Raqamli makonda anonimlik omili ham alohida e'tiborga loyiqdir. Internetdagi anonimlik foydalanuvchilarga o'z shaxsini yashirish imkonini beradi, bu esa ayrim hollarda mas'uliyatsiz xatti-harakatlarga olib keladi. Kowalski va boshqalar tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda anonimlik kiberbulling va boshqa salbiy xatti-harakatlarning asosiy sabablaridan biri sifatida ko'rsatilgan [7]. Bu esa yoshlar orasida axloqiy me'yorlarning buzilishiga olib keladi.

Shuningdek, global madaniyatning raqamli makon orqali kirib kelishi yoshlarning milliy qadriyatlariga ham ta'sir ko'rsatmoqda. Castells ta'kidlaganidek, global tarmoqlar orqali turli madaniyatlar o'zaro aralashib, yangi ijtimoiy-madaniy muhitni shakllantiradi [8]. Bu jarayon ijobiy jihatdan madaniy boylikni oshirsa-da, ayrim hollarda milliy qadriyatlarining zaiflashishiga olib kelishi mumkin. Ayniqsa, yoshlar global madaniyat ta'sirida o'z milliy identitetini yo'qotish xavfi ostida qolishi mumkin.

Media savodxonlik darajasi esa raqamli makonda yoshlarning axloqiy tarbiyasini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Hobbs tadqiqotlariga ko'ra, media savodxonligi rivojlangan yoshlar axborotni tanqidiy tahlil qilish, ishonchli va ishonchsiz manbalarni ajratish hamda manipulyatsiyaga

ITALY

ITALY

uchramaslik qobiliyatiga ega bo'ladi [11]. Bu esa ularning axloqiy qarorlarini ongli ravishda qabul qilishiga yordam beradi. Aksincha, media savodxonligi past bo'lgan yoshlar turli noto'g'ri axborotlar ta'siriga tez tushib qoladi.

Raqamli makonda yoshlar tarbiyasida oila institutining o'rni ham juda muhimdir. Vygotskiy nazariyasiga ko'ra, bolaning ijtimoiy rivojlanishi uning atrof-muhitidagi kattalar bilan o'zaro aloqasi orqali shakllanadi [12]. Shu sababli ota-onalar farzandlarining internetdan foydalanishini nazorat qilish, ularga to'g'ri yo'nalish berish va axloqiy qadriyatlarni singdirishda faol ishtirok etishi zarur. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ota-onasi bilan muntazam muloqot qiladigan va nazorat ostida bo'lgan yoshlar raqamli makondan samarali va xavfsiz foydalanadi.

Ta'lim muassasalari ham bu jarayonda muhim rol o'ynaydi. Maktab va oliy ta'lim muassasalarida media savodxonlik, kiberxavfsizlik va raqamli etikaga oid bilimlarni o'rgatish yoshlarning axloqiy tarbiyasini mustahkamlashga xizmat qiladi. OECD hisobotida qayd etilishicha, ta'lim tizimida raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish yoshlarning ijtimoiy moslashuvchanligini oshiradi [4]. Bu esa ularning raqamli makonda to'g'ri xulq-atvorni shakllantirishiga yordam beradi.

Yana bir muhim jihat – bu tengdoshlar ta'siri hisoblanadi. Raqamli makonda yoshlar ko'pincha o'z tengdoshlari bilan muloqotda bo'ladi va ularning fikrlariga katta ahamiyat beradi. Bu esa ijobiy yoki salbiy xulq-atvorning tez tarqalishiga olib keladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy tarmoqlarda mashhur bo'lgan trendlar yoshlar orasida tezda ommalashadi va ularning xatti-harakatlariga ta'sir qiladi [5]. Shu sababli ijobiy kontentni targ'ib qilish muhim hisoblanadi.

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, raqamli makon yoshlar axloqiy tarbiyasiga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatadi va bu ta'sir ijobiy hamda salbiy omillar orqali namoyon bo'ladi.

Ijtimoiy tarmoqlar, ommaviy axborot vositalari, virtual kommunikatsiya va global madaniy ta'sirlar yoshlarning qadriyatlari va xulq-atvorini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

Shu bilan birga, media savodxonlikni oshirish, ota-onalar va pedagoglarning nazoratini kuchaytirish hamda sifatli kontent yaratishni rag'batlantirish orqali salbiy ta'sirlarni kamaytirish mumkin.

Kelgusida raqamli makonda yoshlar tarbiyasini yaxshilash uchun kompleks yondashuv va ilmiy asoslangan strategiyalar ishlab chiqish zarur

Foydalangan adabiyotlar ro'yxati:

1. ITU. Measuring Digital Development: Facts and Figures 2022. Geneva, 2022, pp. 5–7.
2. UNICEF. The State of the World's Children 2017: Children in a Digital World. New York, 2017, pp. 12–18.
3. Livingstone S. Children and the Internet. Polity Press, 2018, pp. 45–52.
4. OECD. Children in the Digital Environment. Paris, 2021, pp. 20–25.
5. We Are Social & Hootsuite. Digital 2023 Global Overview Report. 2023, pp. 10–15.
6. Anderson C., Bushman B. Media Violence and Youth. Psychological Science, 2017, pp. 120–130.
7. Kowalski R. et al. Cyberbullying among Youth. Journal of Adolescent Health, 2018, pp. 45–52.
8. Castells M. The Rise of the Network Society. Wiley-Blackwell, 2010, pp. 70–80.
9. UNESCO. ICT in Education Report. Paris, 2019, pp. 30–35.
10. Twenge J. iGen. Atria Books, 2017, pp. 90–100.
11. Hobbs R. Media Literacy in the Digital Age. Routledge, 2017, pp. 55–60.
12. Vygotsky L.S. Mind in Society. Harvard University Press, 1978, pp. 84–90..

